

Asclepius

Asclepius

Geneeskunde en cultus

Florian Steger

Amsterdam University Press

Dit boek is een bewerkte vertaling van *Asklepios: Medizin und Kult* (STEGER 2016; uitgebreide Engelse uitgave: STEGER 2018; Italiaanse uitgave: STEGER 2020; Spaanse uitgave: STEGER 2023).

Vertaald door Gretel Schoukens

Afbeelding omslag: Reliëf voor Asclepius uit het Asklepieion in Athene. Asclepius geneest een vrouw, achter hem zijn dochter Hygieia. Marmer, 4e eeuw voor Christus. Piraeus Museum Inv.-Nr. 405. Wikimedia Commons, CC 4.0.

Ontwerp omslag: Sander Pinkse Boekproductie

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 4856 292 3

e-ISBN 978 90 4856 293 0

DOI 10.5117/9789048562923

NUR 683 | 870

Creative Commons License CC BY NC ND

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>)

© F. Steger / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2024

Some rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, any part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise).

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	7
I Inleiding	9
II Context van de Asclepiusgeneeskunde	17
II.1 Begindagen van de Asclepiuscultus in Rome	17
II.2 Relatie tot het oude Babylon en Egypte	18
II.3 Medische tradities	20
II.4 Geneeskunde buiten de tradities	25
II.5 Geneeskundige praktijk	29
III De praktijk van Asclepius	37
III.1 Mythe en genezingscultus rond Asclepius	37
III.2 Plaats van de Asclepiuspraktijk	65
III.3 Bronnen – alleen miraculeuze verhalen?	92
III.4 Methodische beschouwing	103
III.5 Patiënten in de praktijk van Asclepius	107
III.5.1 P. Aelius Aristides in Pergamon	107
III.5.2 M. Julius Apellas in Epidaurus	122
III.5.3 P. Aelius Theon in Pergamon	129
IV Samenvatting	135
Tekstuitgaven en vertalingen	141
Literatuur	143
Verantwoording van de afbeeldingen	166
Register van personen, plaatsen en zaken	167

Woord vooraf

Dit boek is een bewerkte vertaling van mijn eerdere werk *Asklepios: Medizin und Kult* (STEGER 2016; uitgebreide Engelse uitgave: STEGER 2018; Italiaanse uitgave: STEGER 2020; Spaanse uitgave: STEGER 2023) en werd op veler verzoek gepubliceerd. De tekst werd aangevuld met relevante literatuur die sinds 2018 is verschenen en kritische opmerkingen uit gepubliceerde recensies zijn erin verwerkt.

Ik dank dr. Frank Ursin voor zijn hulp bij vroegere versies van dit werk. Mijn enorme dank gaat uit naar dr. Vincenzo Damiani, mijn trouwe begeleider, voor zijn continue ondersteuning van mijn onderzoek naar de antieke geneeskunde. Mevrouw Gretel Schoukens dank ik voor de vertaling van het manuscript naar het Nederlands en voor de constructieve en aangename samenwerking. Ook veel dank aan drs. Rebekka Bremmer en prof.dr. Jan Bremmer voor hun redactiewerk. Niet in het minst wil ik uitgeverij Amsterdam University Press danken om dit prachtige project mogelijk te maken.

Nederland kent een lange onderzoekstraditie in oudheidkunde, waarin de antieke geneeskunde een bijzondere plaats inneemt. Universiteiten en onderzoeksinstituten leverden daar een doorslaggevende bijdrage aan een beter begrip en meer erkenning voor het medische erfgoed uit de oudheid. Deze Nederlandse vertaling is een verdere stap in deze waardevolle traditie. Het is een bijdrage aan de verspreiding van de kennis over Asclepius en de antieke geneeskunde binnen en buiten Nederlandse academische kringen.

Afb. 1. De slang van Asclepius, mozaïek, Lindau (Duitsland).

I Inleiding

In ons dagelijks leven spelen biologische fenomenen zoals geboorte, leven en dood een belangrijke rol. Gezondheid en ziekte hebben een grote invloed op ons leven en we zetten zoveel mogelijk middelen in om gezond te blijven en ziektes te bestrijden. Kijken we naar de geschiedenis van verschillende culturen, dan zien we een grote verscheidenheid aan problemen en aandoeningen, benaderingen en toepassingen (PORTER 2000 en GRMEK 1989).

In de Romeinse keizertijd wordt men zich steeds bewuster van problemen rond gezondheid en ziekte en ontstaat er een bonte verzameling van gezondheidsdiensten. Magiërs en wonderbaarlijke genezers handelen vanuit magisch-demonische opvattingen, genezingscultussen bieden rituelen op basis van theurgische ideeën over genezing, vroedvrouwen en handelaren in medicijnen zijn werkzaam in het niet-medische circuit, maar doen bijna hetzelfde als de mannelijke en vrouwelijke artsen die de geneeskunde beoefenen. Binnen deze groepen is veel verscheidenheid: artsen zijn bijvoorbeeld privaat of publiek werkzaam, terwijl anderen hun taken binnen de militaire dienst uitoefenen.

GUMMERUS (1932) en OEHLER (1909) hebben inscripties verzameld over zulke openbare en private artsen, de vertegenwoordigers van de wetenschappelijke geneeskunde. HILLERT (1990) en JACKSON (1988: 56-85) hebben tastbaar archeologisch materiaal bij elkaar gebracht. Hoewel er een aantal publicaties is over militaire artsen (bijvoorbeeld SAMAMA 2017), is er door het schaarse bronmateriaal verrassend weinig onderzoek gedaan naar private en openbare artsen. Over praktiserende mannelijke en vrouwelijke artsen is er nauwelijks informatie beschikbaar. Artsen die literair actief waren, zoals Celsus of Galenus, hebben wel bruikbare teksten nagelaten.

Door de verschillende soorten behandelingen die deze groepen bieden, ontstaat er een veelzijdige gezondheids- en genezingsmarkt die een grote invloed heeft op de dagelijkse cultuur. Ook streeft men ernaar de geneeskunde theoretisch te onderbouwen, wat volgens de overgeleverde vakliteratuur tot discussies leidde.

Het meeste onderzoek over de antieke geneeskunde werd door klassieke filologen gedaan, die zich concentreerden op deze vakliteratuur. De pijlers van dit onderzoeksveld zijn het Corpus Hippocraticum, Galenus van Pergamon en Aulus Cornelius Celsus. Dat betekent dat we niet veel kunnen zeggen over de feitelijke geneeskundige praktijken. Binnen het onderzoek over de islamitische middeleeuwen werd Avicenna's *canon medicinae*, bijvoorbeeld, steeds als maatstaf genomen. De *princeps medicorum* kreeg

in de voorstelling van de middeleeuwse geneeskunde een centrale plaats toebedeeld. Daarbij zag men volledig over het hoofd dat Avicenna slechts een vertegenwoordiger was van een van de vele vormen van geneeskunde in het Rijk der kaliefen (STROHMAIER 1999 en WEISSER 1983).

De relatie tussen religie en geneeskunde komt vooral in genezingscultussen tot uitdrukking en vormt een afzonderlijk onderzoeksveld. Deze cultische genezingsvormen vol rituelen omvatten de vooraanstaande cultus rond Asclepius, de heros en latere god van genezing. De Romeinen noemden hem Aesculapius. Vanaf de vierde eeuw v.Chr. werd hij vereerd in prachtige Asclepiusheiligheden in het hele Middellandse Zeegebied, met uitlopers tot in het Gallisch-Germaanse gebied. In deze Asklepieia vroegen aanbidders/patiënten aan Asclepius om genezing voor hun ziekte. Zoals we zullen aantonen, gaat de cultus van Asclepius, de god van genezing, veel verder dan het uitdrukkelijke religieuze aspect. In de heiligdommen werd een eigen vorm van geneeskunde beoefend, de 'Asclepiusgeneeskunde', een verstrengeling van cultus en geneeskunde die een belangrijke plaats inneemt in de gezondheidszorg tijdens de keizertijd van het Imperium Romanum. De meeste onderzoeksliteratuur gaat ervan uit dat de daadwerkelijke resultaten van deze behandelingsvorm beperkt waren, zoals KRUG (1993:141) terecht opmerkt. Maar zowel vanuit medisch-historisch als vanuit puur medisch perspectief blijkt niets minder waar. Dat bewijzen de toelichtingen in hoofdstuk III.5, waarin een aantal inscripties met nadruk op het medisch-historische aspect geanalyseerd worden.

Onderzoek benadrukte tot nu toe steeds de religieuze en mythische aspecten van de genezingscultus rond Asclepius, hoewel niet alleen het religieus-geschiedkundige en mythologische van belang zijn. Ook de medische facetten en de daarmee verbonden medisch-historische betekenis van de genezingscultus zijn essentieel. Hierbij willen we vooral de positie van de Asclepiusgeneeskunde tussen religieus-magische en wetenschappelijk-rationele geneeskunde bepalen. Tot nu toe negeerde men over het algemeen de these van een eigen Asclepiusgeneeskunde als genezingscultus met een wetenschappelijk-rationele aanpak – namelijk op waarneming en kennis van de natuur gebaseerde inzichten. In het gunstigste geval vermoedde men zo'n aanpak in de Romeinse keizertijd, maar tot nog toe werd deze niet met argumenten gestaafd.

In het oudere werk van EDELSTEIN/EDELSTEIN werd in twee omvangrijke delen het tot 1945 beschikbare schriftelijke bronmateriaal over Asclepius in het origineel en in een Engelse vertaling zo goed als volledig gebundeld, van commentaar voorzien (deel 1) en in een algemene beoordeling (deel 2) behandeld (nieuwe oplage in één deel, EDELSTEIN/EDELSTEIN 1998). Op basis